

ایران ورجاوند

مجله ایران‌شناسی | سال ۵ | شماره ۸ | بهار و تابستان ۱۴۰۱ | ۵۰۰۰۰ تومان

- ◆ باستان‌شناسی موسیقی: برخی از ملاحظات نظری و روش‌شناختی
- ◆ یافته‌های چارلز ماسون از بگرام و شناسایی ضرابخانه اسلامی فروان
- ◆ بهره‌برداری از معادن و چالش‌های آن برای میراث فرهنگی و تاریخی کشور
- ◆ تافونومی چیست، چه نیست و چرا تافونومیست‌ها باید به این تفاوت توجه کنند؟

ایران ورجاوند

ایران ورجاوند زنده است

دوفصلنامه ایران شناسی

| سال ۵ | شماره ۸ | بهار و تابستان ۱۴۰۱ | ۷۲ صفحه |
| شماره ثبت مجله: ۸۰۶۸۸ | شماره ثبت نشان: ۲۹۶۲۹۸ |
| صاحب امتیاز و مدیر و سردبیر: دکتر شاهین آریامنش |
| مدیر داخلی: هوشنگ رستمی |

نشان مجله ایران ورجاوند برگرفته از گنجبری ساسانی یافت شده از تیسفون عراق مربوط به دوره ساسانی است. داستان این گنجبری به سال‌ها پیش بازمی‌گردد هنگامی که اسکار رویتز باستان‌شناس آلمانی همراه گروهش در سال ۱۹۲۹ میلادی در تیسفون در محدوده ساختمان بزرگی با نام معارید در حدود ۳ کیلومتری تاق کسری و ۱/۷۵ کیلومتری شمال دهکده سلمان پاک به کاوش‌های باستان‌شناسی پرداخت که در این کاوش‌ها از محلی که سپس تر خانه معارید ۶ نام گرفت شماری صفحه‌های گنجبری گرد به دست آورد که در میان آنها صفحه‌گردی با دو بال گشوده شده از روبه‌رو وجود داشت که این دو بال، نشانی به شکل هلال ماه را در بر گرفته‌اند. این گنجبری در موزه برلین آلمان نگهداری می‌شود.

تصویر جلد: ژنوس اسرائیس/اورمزد وستایشگر، حدود سده سوم میلادی، کوشانی، بلخ، شمال افغانستان، موزه متروپولیتن نیویورک

تهران، صندوق پستی ۱۴۵۱۵-۵۶۹

www.iranvarjavand.ir

Iranvarjavand@hotmail.com

۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶

چاپخانه: ایران کهن

همه حقوق این اثر برای ایران ورجاوند محفوظ است. تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی مجله ایران ورجاوند ممنوع است و متخلفان بر پایه قانون «حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» تحت پیگرد قرار خواهند گرفت.

| با همکاری گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

”سیاهه“

مقاله

بهره‌برداری از معادن و چالش‌های آن برای میراث فرهنگی و تاریخی کشور | حامد مولایی کردشولی ۴
یافته‌های چارلز ماسون از بگرام و شناسایی ضرابخانه اسلامی فروان اجو کریب، ترجمه باقر فاضلی ۲۵
باستان‌شناسی موسیقی: برخی از ملاحظات نظری و روش‌شناختی | آرنُدا جی باوٹ، ترجمه علی رستمی ۴۱

تافونومی چیست، چه نیست و چرا تافونومیست‌ها باید به این تفاوت توجه کنند؟ | آر. لی لایمن، ترجمه
علیرضا یزدانی سنگری ۵۳

درگذشتگان

درگذشتگان ایران‌شناسی | آرشاک ایروانیان ۷۰

مقاله

مجله ایران‌شناسی ایران ورجاوند

یافته‌های چارلز ماسون از بگرام و شناسایی ضرابخانه اسلامی فراوان*

جو کریب
ترجمه باقر فاضلی

دانشجوی کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه تهران

148-149, 144). این محوطه در قسمت جنوبی کوه‌های هندوکش، جایی که رودخانه پنجشیر، قبل از رسیدن به جنوب رودخانه غوربند با رودخانه کابل در شرق کابل، ادغام می‌شود، واقع شده است. این محوطه در انتهای دو گذرگاه اصلی هندوکش به شمال افغانستان - گردنه سالنگ از پروان و گردنه خَواک از طریق پنجشیر - بلخ باستان/ تخارستان امتداد دارد. بعداً در کاوش‌های فرانسوی‌ها در این مکان، منجر به کشف بقایای یک شهر باستانی و گنج معروف بگرام از اواخر دوره کوشانیان شد. در لبه شمالی محوطه، یک ارگ بزرگ وجود دارد که مشرف به محل تلاقی پنجشیر و غوربند می‌باشد که از ورود و خروج مسافران به شمال افغانستان محافظت می‌کرده است (Ball 2019: 57-60; Allchin, Hammond and Ball 1971: 337-338; 353-361). ماسون با هدف آشکار کردن و درک تاریخچه سکه‌های این محوطه تصمیم به جمع‌آوری آن اقدام نمود. وی

سکه‌هایی که در این مقاله به آنها اشاره خواهد شد، بخشی از مجموعه گسترده آقای چارلز ماسون در افغانستان است که اکنون در موزه خانه هند نگهداری می‌شود. بخش عمده‌ای از این آثار یادگارهای مهم، مربوط به جانشینان بلخی اسکندر بزرگ در مشرق زمین است. تعدادی از سکه‌های غزنوی این مجموعه توسط ادوارد توماس به‌منظور مستندسازی قرار گرفت، هنگامی که چارلز ماسون، دوره‌گرد انگلیسی در کابل بود در سال‌های ۱۸۳۳-۱۸۳۸ به جمع‌آوری این مسکوکات اقدام کرده بود. ماسون مکان‌های بودایی را حفاری کرد، سکه‌ها و آثار باستانی کوچک زیادی را به انگلیس انتقال داد. در سال ۱۸۳۳ وی یک مکان باستانی در دشت بگرام، در حدود ۵۰ کیلومتری شمال کابل کشف کرد و تصمیم گرفت مجموعه‌ای از یافته‌ها را فقط از این محوطه ایجاد کند (Masson 1842, III: 140-141).

* این مقاله برگردانی است از:

Cribb, Joe, 2019. Charles Masson's Finds From Begram And Identifying The Islamic Mint Of Farwān, *JONS* Vol. 238, Winter 2019.

نتیجه گرفت که این شهر مسیر عبور اسکندر بزرگ، از هندوکش به شمال (بلخ) در سال ۳۲۹ قبل از میلاد بوده است (Masson 1836: 6-10). از میان سکه‌های به جا مانده، دو میله خمیده وجود دارند که مربوط به دوره هخامنشی (BM: 1880.3733.ab) بوده و نشان می‌دهد؛ این محوطه قبل از ورود اسکندر، قبلاً در دوره حکومت پارسی‌ها اشغال شده و به احتمال ارگ هخامنشی بوده است (Cribb 2020).

فروان (Farwān)

پرداختن به اهمیت مجموعه‌های بگرام ممکن است با اتلاف وقت همراه باشد. اما، بررسی این مجموعه‌ها باعث آشکار شدن تاریخ پادشاهان و سلسله‌های ناشناخته گردیده، دانش و شناخت ما را در زمینه گسترده‌ای برای گمانه‌زنی و تحقیق درباره موضوعاتی از قبیل زبان‌ها و مذاهب حاکم در آسیای مرکزی در دوره‌های تاریک تاریخ آن باز می‌کنند (Masson 1842: 149-50 III). بخش عمده‌ای از کلکسیون سکه‌ها و اشیاء عتیقه چارلز ماسون از افغانستان، اکنون در بخش سکه‌ها و مدال‌ها در موزه بریتانیا، کتابخانه انگلیس (مجموعه دفتر قرضی هند به موزه بریتانیا) و موزه فیتز ویلیام، کمبریج نگهداری می‌شوند. اکنون این مجموعه توسط دکتر الیزابت ارینگتون تبدیل به کاتالوگ شده است که در اواخر سال جاری ۲۰۲۰ منتشر خواهد شد (Errington 2020). یافته‌های چارلز ماسون و شرح اکتشافات وی موضوع دو جلدی بود که توسط ارینگتون در سال ۲۰۱۷ به چاپ رسید (2017a and 2017b). ماهیت یافته‌های چارلز ماسون در بگرام طوری بود که هر فلزات پایه‌ای در معرض هوا قرار می‌گرفت،

توسط مردم محلی برای بازیافت جمع‌آوری می‌شدند، به این معنی که یافته‌ها به طور معمول فلز پایه بودند، زیرا سکه‌های فلزی گران‌بها به طور تصادفی از دست می‌رفتند. قصد او این بود که طریق سکه‌های همان محوطه تاریخیچه آن را به ثبت برساند. در واقع این روش، مجموعه‌ای از جزئیات تغییرات اندک را در طول قرن‌ها در محل را فراهم می‌کند و اجازه می‌دهد تا یک نمای کلی از شهر پدیدار شود. تراکم یافته‌ها در دوره‌های خاص و توزیع انواع آثار یافت شده به صورت محلی و مقایسه آن با جاهای دیگر می‌تواند نشان دهد که آیا کار ضرب در شهر انجام شده است یا خیر؟ به‌ویژه، این امر در شناسایی ضربخانه فروان که در برخی از سکه‌های اسلامی یافت شده بسیار مفید است. شهر باستانی بگرام، اکنون در ولایت پروان واقع شده که به احتمال ضربخانه فروان در مجاورت آن بوده است.

در جغرافیای اولیه اسلامی چهار ارجاع به فروان وجود دارد، که همگی حاکی از یک شهری است که رودخانه پنجشیر، کوههای هندوکش را در امتداد جنوب ترک می‌کند تا به رودخانه کابل پیوندد و در مسیر جلال آباد و پیشاور به هند سرازیر گردد. اولین ارجاع، در جغرافیای صورت‌العرض^۱ از جغرافیدان ایرانی در اواسط قرن دهم (۹۵۷ میلادی درگذشت) می‌باشد، که این شهر را به‌عنوان مقصد سفر خویش از خُلم به جنوب به سوی هندوکش معرفی کرد. درست قبل از فروان، مسیر اندراب و پنجشیر از آنجا می‌گذرد (Mordtmann 1845, I: 476). معاصر وی، جغرافیدان عرب، محمد ابوالقاسم بن حوقل^۲، که در اواسط قرن دهم در این منطقه سفر کرد، فروان را در سال

1 Šūrat al-'Arđ

2 Muḥammad Abū'l- Qāsim ibn Ḥawqal

تصویر ۱. درهم نقره‌ای سامانیان، نصر بن احمد، ضربخانه پروان، ۳۱۴ ه.ق.، موزه بریتانیا ۲۱/۰۳۲۰، ۱۹۱۷، ۲/۹۲ گرم، ۲۹ میلی‌متر

bert 1836: 476). توصیفات الادریسی به خوبی با مکان محوطه بگرام، در کرانه غربی رودخانه پنجشیر و امتداد رودخانه غوربند مطابقت دارد.

سکه‌های اسلامی از بگرام

پیروزی صفاریان بر کابل در ۸۷۰ میلادی سبب گردید که سکه‌های اسلامی به منطقه بگرام وارد شود. به نظر نمی‌رسد که در منطقه تحت سیطره یعقوب لیث صفار، برادر و جانشین او عمرو الیث ضربخانه‌ای در بگرام وجود داشته باشد، اما یافته‌های چارلز ماسون در بگرام، شامل یک سکه نقره منتسب به عمرو (BM: IOLC.6028) است. این سکه و سایر سکه‌های یعقوب و عمرو فاقد هویت ضربخانه هستند، اما به احتمال برای گردش در این منطقه ساخته شده بودند. زیرا آنها لبه‌های باریک‌تر از سکه‌های شاهان قبلی داشتند که قبل از تسخیر صفاریان در محل وجود داشتند (Cribb 2020). به نظر می‌رسد که نزدیکترین ضربخانه صفاریان به بگرام، دره پنجشیر در کوه‌های شمال شرقی هندوکش باشد. محل دقیق شهر پنجشیر مشخص نیست، اما سکه‌ای که ماسون پیدا کرده به احتمال از آن ضربخانه است. از روایات جغرافی نویسان ذکر شده در بالا، به نظر می‌رسد، پنجشیر در شرق اندراب و نزدیک انتهای پایینی گردنه خواک واقع بوده است. دره‌های بین پنجشیر و

۹۷۷ میلادی، در جغرافیای خود این گونه توصیف کرد: «رودخانه پنجشیر از طریق شهر [پنجشیر] می‌گذرد و از جاریان عبور می‌کند تا زمانی که به فروان می‌رشد و سرانجام به هندوستان سرازیر می‌گردد» (Ousley 1800: 225; Kramer 2014). همچنین، جغرافیدان گمنامی که در سال ۹۸۲ میلادی حدود العالم را برای حاکم جوزجان در شمال غربی افغانستان نوشت، از فروان به عنوان «یک شهر دلپذیر و استراحت‌گاه بازرگانان، و دروازه هندوستان» نام برده است (Minorsky 1970: 112, 348). شرح مفصلی در نودات المشتاق الادریسی^۱، جغرافیدان ایتالیایی قرن ۱۲، آمده است: «رودخانه (پنجشیر) با رسیدن به فروان، وارد سرزمین‌های هند می‌شود و مسیر خود را به سمت نهروارا^۲ می‌چرخاند (به احتمال یک خطای تحریری بوده که برای ننگرهار در جلال آباد امروز استفاده می‌شود)... و از هارایانا در یک مسیر دو طرفه به مدت دو روز به سمت جنوب حرکت می‌کند. شهر فروان کوچک است، اما زیبا، اطراف آن سرسبز است^۳، بازارهای آن شلوغ است، ساکنان آن ثروتمند هستند. خانه‌های آنجا در گل و آجر ساخته شده‌اند. این رودخانه در کرانه رودخانه‌ای که از پنجشیر می‌آید واقع شده است. این شهر یکی از بازارهای اصلی هند محسوب می‌شود» (Jau-

1 Nuzhat al- Mushtaq of Al-Idrisi

2 Nahrwara

۳ هنوز هم شهر پروان یا فروان سابق یکی از سزسبزترین شهرهای افغانستان به شمار می‌رود (مترجم).

تصویر ۲. سکه مسی نصر بن احمد، تحت سلطنت منصور بن نوح، ضرابخانه فروان، ۳۶۵ ه.ق. مجموعه دفتر قرضی هند IOLC.6785، ۱۸/۱۸ گرم، ۱۸ میلی متر

اندراب یکی از مهمترین منابع نقره در جهان قرون وسطی بود و ضرابخانه‌ها در هر دو شهر سکه‌های نقره‌ای را تهیه می‌کردند که حتی در مناطق دوردست‌ها مانند وایکینگ‌ها در شمال اروپا پیدا شده است (به‌عنوان مثال Noonan 1977: 247-248، مورخ ۳۱۴، ۳۱۵ و ۳۲۳ هجری قمری، در استونی پیدا شده است). با از بین بردن بگرام توسط مغولها و استخراج معادن این مناطق، شهر ناپدید شد (Merkel et al. 2013). زمانی که حکومت صفاریان به پایان رسید، سلسله سامانیان توسط اسماعیل روی کار آمد. او احمد را در سال ۹۰۰ م به اسارت گرفت، بنابراین منطقه کابل تحت حکومت سامانیان درآمد. هیچ سکه‌ای از این دوره در مجموعه ماسون از بگرام وجود ندارد، اما سکه‌های نقره سامانی در ضرابخانه فروان ساخته شده‌اند، این سکه‌ها عبارت اند از: درهم‌های اسماعیل بن احمد (۸۹۲-۹۰۷ م.) مورخ ۲۹۲ و ۲۹ ق، احمد بن اسماعیل دوم (۹۱۴-۹۰۷ م.) مورخ ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۰ هجری قمری و نصر بن احمد دوم (۹۱۴-۹۴۳ م.) مورخ ۳۰۳، ۳۰۸، ۳۱۳، ۳۱۴ ق. (تصویر ۱) (Diler 2009, II: 891; Schwarz 1995: 64, nos. 686-693).

هم‌چنان، مسکوکات مسی شاهان سامانیان متاخر در فروان ضرب می‌گردیدند. نمونه‌هایی از این سکه‌ها توسط ماسون کشف گردیده بود. شش سکه مسی آن منسوب به منصور بن نوح (۹۶۱-۹۷۶ م) (تصویر ۲) و نوح بن منصور (۹۷۶-۹۹۷ م) (تصویر ۳) هستند که در دفتر هند نگهداری می‌شوند. این شش سکه بار نخست، توسط ادوارد توماس (1847: 2-301) در بین مجموعه ماسون از مسکوکات غزنویان، سپس، در خانه موزه هند مورد مطالعه قرار گرفت. هفت نمونه دیگر، از مجموعه ماسون، توسط منصور بن نوح ضرب گردیده است. اکنون، این سکه‌ها در موزه فیتزویلیام (CM. IS.364-R) قرار دارند که توسط امیر محلی

در زمان سلطنت نصر دوم، منطقه برای مدت کوتاهی تحت کنترل یک شورشی، بنام احمد بن سهل قرار داشت که در ضرابخانه فروان، یک درهم نقره را به تاریخ ۳۰۶ ه.ق. ضرب زد (Baldwin Islamic Sale 2011: 157, types U1478 and V1478). در ضرابخانه فروان به نام امیران محلی تحت اختیار سامانیان ادامه داشت: احمد بن یوسف (ق ۳۳۱-۳۴۳ ه.ق)، ۳۳۴ ه.ق. درهم نقره‌ای (Schwarz 1995: 64, no. 694) و سکه‌های مسی را در سال‌های ۳۳۴ و ۳۴۸ ه.ق. ضرب زد (Album 2011: 157, types U1478 and V1478).

یک دینار طلا، از نصر بن احمد دوم، مورخ ۳۲۴ هجری قمری، نیز از ضرابخانه فروان ثبت شده است (Balwin Islamic Sale 20, Lot)

تصویر ۳. سکه مسی نصیر بن احمد، تحت سلطنت نوح بن منصور دوم، ضربخانه فروان، تاریخ ناخوانا، مجموعه دفتر هند IOLC.6783، ۰۶/۲ گرم، ۱۷ میلی متر

تصویر ۴. درهم نقره‌ای غزنوی از محمود بن سبکتگین، ضربخانه فروان، تاریخ ناخوانا، مجموعه دفتر هند موزه بریتانیا، IOC.1332، ۸۳/۳ گرم، ۱۹ میلی متر

هجری قمری (۹۶۸ م) (BM: IOC. 6021) و دیگری از نوح بن منصور دوم (۹۷۶-۹۹۷ میلادی) با تاریخ و ضربخانه نامشخص و سکه سوم که ناخوانا است.

ضرب سکه غزنوی در فروان در زمان سلطنت سبکتگین (۹۷۷-۹۹۷ میلادی) با درهم‌های فلان کوچک، متناسب با اندازه سکه‌های شاهی، از ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۳، ۳۸۴ و ۳۸۵ هجری قمری ضرب زده شدند، اما اغلب با نام ضرب و سکه تاریخ ناخوانا هستند (Schwarz 1995: 64-66, nos. 696-746).

روی این سکه‌ها سبکتگین حاکم سامانی را به‌عنوان فرمانروا نشان داده شده است. جانشینان او اسماعیل بن سبکتگین (۹۹۷-۹۹۸ م) و محمود بن سبکتگین (۹۹۹-۱۰۳۰ م)

نصیر بن احمد، و تحت فرمانروای سامانی، نیز نامگذاری شده است؛ بیشتر این سکه‌ها دارای تاریخ ناخوانا هستند، اما، دو نمونه آن منسوب به منصور نوح بن اول است که در سال ۳۶۵ هجری قمری، آخرین سال سلطنت منصور اول بن نوح، ضرب گردیده است. توماس تصور می‌کرد (1847: 300) که این سکه‌ها تحت اختیار اولین آلپتگین غزنوی ضرب شده است، اما، چیزی روی سکه وجود ندارد که این را نشان دهد و نظر او توسط شوارتز رد شده است (Schwarz, 1995: 64, no. 695, note 12).

در میان مجموعه‌های بازمانده ماسون، سه سکه مسی وارداتی به نام حکام سامانی نیز وجود دارد: یک فالوس از منصور بن نوح (۹۶۱-۹۷۶ م.) از ضربخانه بخارا، ۳۵۷

تکه فلزی که با منگنه کردن تبدیل به سکه می‌شود (مترجم).

تصویر ۵. سکه مسی غزنوی از اسماعیل بن سبکتگین، ضربخانه فروان، تاریخ ناخوانا، موزه بریتانیا، 1883، 1004.73. ۳/۱۱ گرم، ۲۵ میلی متر

تصویر ۶. سکه مسی غزنوی از مسعود بن ابراهیم سوم، دفتر هند، IOLC.6383، ۲/۸۱ گرم، ۱۰ میلی متر

تصویر ۷. سکه مسی غزنوی از ارسلان شاه، دفتر هند، IOLC.6571، ۲/۸۱ گرم، ۱۳ میلی متر

03945-R).

یک سکه مسی منحصر به فرد از ضربخانه فروان با تاریخ ناخوانا از دوره سلطنت اسماعیل بن سبکتگین (۹۹۷-۹۹۸ م) در موزه بریتانیا وجود دارد (نگاه کنید به تصویر ۵؛ Lane-Poole 1889: 199، No. 457kk). این فرمانروای سامانی توسط غزنویان تا سال ۳۸۹ هجری قمری (۹۹۹ م) روی سکه‌هایش تصدیق شده است، اما پس از آن، غزنویان کاملاً مستقل بودند. نمونه‌هایی از مسکوکات

(م) همان ضرب سکه را ادامه دادند، اما فقط سال ۳۹۵ هجری قمری خوانده شده است (Schwarz 1995: 66-69)، شماره مسکوکات اسماعیل ۷۴۷-۷۵۰؛ شماره مسکوکات محمود (751-785). نام ضربخانه فروان در بعضی از سکه‌های نقره محمود کاملاً مشخص است (تصویر ۴)، (Schwarz 1995: 68-69)، دو نمونه از این نوع سکه‌ها از مجموعه ماسون بوده که در موزه فیتز ویلیام نگهداری می‌شوند (CM.IS.0394-R and

تصویر ۸. سکه مسی غزنوی از ارسلان شاه، دفتر هند، IOLC. 6536، ۱/۸۲، ۱۲ میلی متر

تصویر ۹. سکه مسی غزنوی ارسلان شاه، دفتر هند، IOLC. 6538، ۱/۹۷، ۱۱ میلی متر

تصویر ۱۰. سکه مسی غزنوی بهرام شاه، دفتر هند، IOLC. 6525، ۱/۹۲، ۱۱ میلی متر

رایج بوده است، اما در جاهای دیگر به سختی شناخته شده است، به طوری که تردیدی در ضرب آنها در ضربخانه فروان وجود ندارد. چنین نوع، از ۵۲ نمونه مسعود سوم شناخته شده است (نگاه کنید به تصویر ۶؛ رجوع شود به ۱۹۹۵: ۱۰۷ گونه ۱۰۵e۱). از ارسلان شاه ۱۴۸ سکه (نگاه کنید به تصویرهای ۷-۹؛ ۱۹۹۵: ۱۰۷ گونه ۱۰۷e۱) و از بهرام شاه ۱۱۸ نمونه سکه شناخته شده است (نگاه کنید به تصویرهای ۱۰-۱۱؛ ۱۹۹۵: ۱۰۸؛ ۱۱-۱۰ گونه ۱۱۰e۱).

بسیاری از سکه‌های رایج این دوره در مجموعه بگرام ماسون دارای یک لبه متمایز مورب‌دار (نگاه کنید به تصاویر ۶-۱۴) هستند، زیرا در غیر این صورت تولید و ضرب آنها در یک ضربخانه قابل شناسایی نیست، به نظر می‌رسد لبه مورب ناشی از ریخته شدن فلان‌ها بوده که گاهی می‌توان منشأهای بریده شده را در این ضربخانه مشاهده کرد (تصویرهای ۱۰ و ۱۳ را ببینید). هر کدام از انواع این سکه‌ها، ناشناخته

نقره‌ای در مجموعه چارلز ماسون قرار داشتند، اما مشخص نیست که آیا او آنها را از بگرام جمع کرده است یا خیر؟ در حدود ۹۰۰ سکه مسی غزنوی توسط چارلز ماسون از محوطه بگرام جمع‌آوری شد. آنها اسمی از ضربخانه ندارند، اما به نظر می‌رسد تولید سکه‌های مس در ضربخانه فروان در تمام این مدت ادامه داشته باشد. تای^۱ (۱۹۹۵: ۱۰۲ گونه ۸۴e۱) فقط یک نوع را به این ضربخانه نسبت می‌دهد، اما به احتمال تعداد بیشتری وجود دارد. حاکمان نشان داده شده توسط این سکه‌های مسی پس از محمود بن سبکتگین این گونه ادامه می‌یابد: محمد بن محمود (۱۰۳۱-۱۰۴۱ م)، مسعود اول (۱۰۳۱-۱۰۴۱)، مودود اول (۱۰۴۱-۱۰۵۰)، عبدالرشید (۱۰۴۹-۱۰۵۲)، مسعود سوم (۱۰۹۹-۱۱۱۵)، ارسلان شاه (۱۱۱۶-۱۱۱۷)، بهرام شاه (۱۱۱۷-۱۱۵۷)، خسرو شاه (۱۱۵۷-۱۱۶۰) و خسرو مالک (۱۱۶۰-۱۱۸۶). بعضی از این سکه‌ها در بگرام بسیار

تصویر ۱۱. سکه مسی غزنوی بهرام شاه، دفتر هند، IOLC.6654، ۱/۶۰ گرم، ۱۲ میلی‌متر

تصویر ۱۲. درهم نقره‌ای غوری، غیاث‌الدین محمد بن سام و برادرش معزالدین محمد بن سام، ضربخانه فروان، تاریخ ناخوانا، موزه فیتز ویلیام CM 769.1996، ۲/۸۲ گرم، ۲۰ میلی‌متر

شناخته شده است (نگاه کنید به تصویر ۱۲). هیچ نمونه‌ای از این نوع در بین کلیکسیون موزه بریتانیا و کتابخانه بریتانیا ماسون وجود ندارد، اما مثالی در موزه فیتز ویلیام وجود دارد (CM 769.1996) این سکه‌ها پس از سال ۱۱۷۳ ضرب شدند، زیرا بعداً در سال ۱۱۹۲ ضربخانه فروان تحت اختیار غوریان بامیانی^۱ درآمد. دو گونه نقره‌ای از این سکه‌ها در فروان ضرب شدند: شمس‌الدین محمد بن مسعود (۱۱۶۳-۱۱۹۲) و بهالدین سام بن محمد (۱۱۹۲-۱۲۰۶) (Schwarz 1995: 68-69; nos. 787-788; Muhammad: no 786; Baha 1995: 114, type 153, Tye 1995: 137). تاریخ قرائت این دو سکه نقره از بهالدین ۱۱۹۸/۹ میلادی است (Schwarz 1995: nos. 787-788). انتقال از غیاث‌الدین به غوریان بامیان پس از سال ۱۱۸۰ صورت گرفت، زیرا محمد خلیفه‌الناصر (۱۱۸۰-۱۲۲۵) نام خود را روی سکه‌هایی از ضربخانه فروان نهاد. تنها سکه‌های مسی قابل

بودند تا زمانی که، تایی مواد ماسون را در موزه بریتانیا و موزه فیتز ویلیام بررسی کرد؛ از این رو، تعدادی از گونه‌ها را حرف «e» مشخص کرد. در سال ۱۱۵۰ غزنویان شروع به از دست دادن قلمرو خود نسبت به خاندان نوظهور در منطقه غورید کردند. ماسون از محوطه بگرام، سکه‌های خسرو شاه و خسرو مالک - حاکمان غزنوی که پس از حمله غوریان حکومت خود را همچنان داشتند - جمع‌آوری کرد، اما این احتمال وجود دارد که آنها سکه‌های وارداتی از جاهای دیگر باشند، زیرا شبیه سکه‌های قبلی غزنویان از منطقه نیستند.

بیش از ۲۰۰ سکه مسی غوری توسط ماسون از بگرام جمع‌آوری شد، اما اکثراً بدون نام ضربخانه بودند. یک نوع سکه نقره بدون تاریخ (Tye 1995: 112; گونه 137) از دوران مشترک سلطنت غیاث‌الدین محمد بن سام (۱۱۶۳-۱۲۰۳) و برادرش معزالدین محمد بن سام (۱۱۷۳-۱۲۰۳) با نام ضربخانه فروان

1 Ghurids of Bamiyan

تصویر ۱۳. سکه مسی گمنام از غوریان بامیان، نوشته شده بامیان، بدون تاریخ، مجموعه دفتر هند، IOLC.7439، ۲/۴۸ گرم، ۱۳ میلی متر

تصویر ۱۴. سکه مسی بی نام غوریان بامیان، ضرب بامیان، بدون تاریخ، مجموعه دفتر هند IOLC.7438، ۲/۰۷ گرم، ۱۴ میلی متر

این سکه‌ها، عنوان فقط توسط ژنرال غوریانی، تاج‌الدین یلدیز (۱۲۱۵-۱۲۰۶) بر سکه‌های طلا از ضربخانه‌ای در غزنه استفاده شد که روی آن المالک المعظم سلطان الشرق تاج الدنيا والدین یلدیز^۱ نوشته شده بود (Schwarz 1995, nos. 574, 575). ۶۹ مورد از ۸۳ سکه تاج‌الدین یلدیز (به استثناء هفت سکه مالک الشرق) موجود در موزه بریتانیا و کتابخانه بریتانیا از یک گونه واحد هستند (Tye 1995: 199 type 121)، این سکه‌ها، به جای اینکه در غزنه ضرب شده باشند، حکایت از ضرب فروان دارد. اگر این انتساب به مسکوکات فروان صحیح باشد، نشان می‌دهد که وی پس از مرگ بهالدین، از طرف غوریان بامیان، منطقه بگرام را به دست گرفته بوده است. تاج‌الدین یلدیز، به سرعت استقلال خود را از حاکمیت اسمی محمود غیاث‌الدین (۱۲۰۶-۱۲۱۲)، حاکم غوریانی غور، خارج کرد. وی تا زمان حمله

انتساب به غوریان بامیان در مجموعه ماسون از بگرام شش مسی ناشناس با کلمه بامیان در یک دایره بر آنها آمده‌اند (نگاه کنید به تصویرهای ۱۳ و ۱۴؛ Tye 1995 p.145, type 362). کشف این شش گونه سکه نادر در بگرام متناسب به ضربخانه فروان است، حتی برخی از آنان نام ضربخانه بامیان را بر خود دارند.

همچنین در مجموعه ماسون هفت نمونه دیگر از یک گونه به نام ضربخانه فروان وجود دارد که به نظر می‌رسد از مسکوکات غوریان است، اما نام حاکم را بر خود ندارد (نگاه کنید به تصویر ۱۵-۱۶). این سکه‌ها با عنوان مالک الشرق (پادشاه شرق) شناخته شده‌اند و برخی از کلمات ناخوانا را نیز روی خود دارند. این عنوان اولین بار توسط حاکم غزنوی محمود بن سبکتین (۹۹۸-۱۰۳۰م) اقتباس شد و سپس توسط دیگر شاهان غزنویان و غوریان استفاده شد (Bosworth 1962). بر

1 al-malik al-mu'azzam sultan al-sharq taj al-dunya wa al-din yildiz

تصویر ۱۵. سکه مسی ناشناس منتسب به فرماندار غوریانی تاج‌الدین یلدیز، ضرابخانه فروان، تاریخ ناخوانا، مجموعه دفتر هند، IOLC.7421، ۳۸/۳ گرم، ۱۴ میلی‌متر

تصویر ۱۶. سکه مسی ناشناس منتسب به تاج‌الدین یلدیز، فرمانروای غوری، ضرابخانه فروان، تاریخ ناخوانا، مجموعه دفتر هند، IOLC.7423، ۸۴/۲ گرم، ۱۴ میلی‌متر

محمد در مجموعه ماسون از یک گونه بدون نام ضرابخانه بوده و به غزنه نسبت داده شده است (Schwarz 1995: 58-61, nos. 612-645; Tye 1995: 133 گونه 283)، اما به نظر می‌رسد، مبنای کشف آنها در تعداد زیادی در بگرام که باید دوباره به ضرابخانه فروان اختصاص داده شوند. فقط یک نمونه از نوع مس با نام ضرابخانه فروان در میان مجموعه ماسون وجود داشته (IOLC.7328, Tye 1995: 133) گونه 278) و دو نمونه دیگر از مجموعه ماسون در موزه فیتز ویلیام نیز وجود دارد (CM-IS.0482) گونه 278) کنترل خوارزمشاهیان بر منطقه بگرام کوتاه‌مدت بود، در سال ۱۲۲۱ هنگامی که ارتش مغول، به فرماندهی یکی از ژنرال‌های چنگیزخان، به منطقه رسید، از دست آنان خارج شد. مانگوبارنی توانست در نبرد پروان از حمله مغولان دفاع کند، اما این امر موجب خشم و تلافی چنگیزخان گردید و مانگوبارنی مجبور به فرار شد. سرانجام، چنگیزخان او را گرفت و در نبرد سیند شکست داد. ورود چنگیزخان

ارتش حاکم خوارزمشاه، محمد بن تکیش علا‌الدین (۱۲۰۰-۱۲۲۰) که به تصرف کابل و غزنه در سال ۱۲۱۵ م منجر شد، همچنان در قدرت باقی ماند.

بگرام نیز تحت حکومت خوارزمشاه درآمد و ضرابخانه فروان شروع به ضرب سکه‌های نقره و مس به نام محمد کرد (Schwarz 1995: 70-71, silver: nos. 794-796 Diler 2009, II Schwarz 1995: 70-71, copper: 797-892; Tye 1995: 133 گونه 278, 807) type تصویرهای ۱۷-۱۹ را ببینید. تاریخ این سکه‌های نقره ۶۱۴ هجری قمری و ۶۱۷ قمری (۱۲۱۷/۸ و ۱۲۲۰/۱ م) است. یک سکه نقره‌ای از حاکم بعدی مانگوبارنی بن محمد جلال‌الدین (۱۲۳۱-۱۲۲۰) نیز در اینجا آورده شده است (2011: 190 گونه 1744).

۴۹۰ سکه مسی محمد (نام) توسط ماسون از بگرام جمع‌آوری شد (نگاه کنید به تصویرهای ۱۹-۲۰)، اما هیچ سکه‌ای وجود ندارد که بتوان آن را به مانگوبارنی نسبت داد. بیشتر سکه‌های

تصویر ۱۷. درهم نقره‌ای شاه خوارزمشاه محمد بن تکیش علاالدین، ضرابخانه فروان، تاریخ هجری قمری ۶۱۴، موزه بریتانیا 1982,0206.2، ۱۶/۶ گرم، ۳۲ میلی‌متر

تصویر ۱۸. درهم نقره‌ای شاه خوارزمشاه محمد بن تکیش علاالدین، ضرابخانه فروان، تاریخ هجری قمری ۶۱۷، موزه بریتانیا 1982,0206.3، ۵/۵۵ گرم، ۳۱ میلی‌متر

حاکمی از آن است که فروان نام شهر باستانی در محوطه بگرام در دوره اسلامی بوده است. مسافران و دوره‌گردان معاصر همه توصیف می‌کنند؛ این شهر، بعد از عبور از کوه‌های هندوکش به سمت جنوب در حاشیه رودخانه پنجشیر، به سمت رودخانه کابل قرار دارد که آب رودهای آن سرانجام به سند سرازیر می‌شود. نویسندگان بعدی اما مکان متفاوتی را برای فروان پیشنهاد می‌کنند. ماسون، فروان را به‌عنوان یک شهر به‌نسبت بزرگ، در حدود ۱۲ کیلومتری شمال محوطه بگرام باستان با نام پروان شناسایی کرد: «بگرام، شهر بزرگی که در حدود هشت مایلی، با شمال غرب پروان امروزی وجود داشت که به دامنه سلسله‌کوه‌های فققاز نزدیک بوده و از این محدوده، به تعداد زیادی سکه کشف می‌شوند...» (Masson 1844, III: 166). او به شهری اشاره می‌کند که در ورودی گذرگاه سالنگ در لبه شمالی دشت بگرام واقع شده است، شهری که اکنون به جبل السراج معروف است.

باعث توقف کامل گردش سکه‌ها در منطقه بگرام و تولید سکه‌ها در ضرابخانه فروان شده است. مجموعه ماسون حاوی سکه‌های قابل توجه بعدی از بگرام نیست و سکه‌های بعدی با نام ضرابخانه فروان دیده نمی‌شود (جدداً از مسئله تیموریان که در زیر بحث شده است). چنگیزخان یا در مسیر عبور از منطقه بعد از مانگوبارنی یا متعاقباً در بازگشت به زندگی شهر بگرام پایان داده است. ویرانه‌هایی که ماسون در بگرام با آن روبه‌رو شد، نتیجه قصاص رهبر مغول برای تحقیر ارتش خود توسط مانگوبارنی بود. همان‌طور که ماسون، خود مشاهده کرد: «واقعاً بعید نیست که این شهر، مانند بسیاری از شهرهای دیگر، تخریب خود را مدیون عصبانیت تسلیم‌ناپذیر چنگیز وحشی و بی‌رحم بوده باشد» (III: 160, 1842).

فروان، نام اسلامی بگرام است؟ یافته‌های گسترده سکه‌های ضرب شده در فروان و توقف ناگهانی ضرابخانه هنگام تخریب شهر،

تصویر ۱۹. سکه مسی شاه خوارزمشاه محمد بن نکیش علاالدین، ضرابخانهٔ فروان، بدون تاریخ، موزه بریتانیا
1881,1202.3، ۰۳/۰۳ گرم، ۱۵ میلی‌متر

تصویر ۲۰. سکه مسی خوارزمشاه محمد بن نکیش علاالدین، بدون نام ضرابخانه، بدون تاریخ، مجموعهٔ دفتر هند
IOLC.7306، ۰۱/۰۳ گرم، ۱۵ میلی‌متر

ما به کوهی به نام پاشای^۳ رسیدیم ... سپس، از آنجا به پروان سفر کردیم، جایی که من امیر بورونتای^۴ را ملاقات کردم. او با من رفتار خوبی داشت و به نمایندگان خود در غزنه نامه نوشت تا آنها را به من نشان دهند. ما به روستای چرخ [چاریکار] رفتیم که اکنون تابستان است و از آنجا به شهر غزنه رفتیم. فرمانورای این شهر، سلطان سلحشور مشهور به محمود بن سبکتین، یکی از بزرگ‌ترین حاکمان غزنوی است که به هند حمله کرد و شهرها و قلعه‌های آنجا را به تصرف خویش درآورد» (Gibbs 180-179: 1929). آخرین سکه شناخته شده با نام ضرابخانهٔ فروان، باید مربوط به شهری باشد که این بطوطه از آن بازدید کرده است زیرا در سال ۸۳۹ هجری قمری (۱۴۳۵/۶ م) تحت حکومت تیموری قرار گرفت (Diler 2009, II: 892)، مدت‌ها پس از شهر بگرام ناپدید شد.

جغرافی‌دانان اولیه، فروان را در حاشیه رودخانه پنجشیر که بگرام در آن قرار دارد ذکر کرده‌اند. درحالی‌که جبل‌السراج (نامی که در اوایل قرن بیستم به پروان ماسون داده شد) در کنار رودخانه سالنگ قرار دارد و شاخه‌ای از رودخانه غوربند نیز به آنجا می‌ریزد. این نشان می‌دهد که پس از تخریب شهر باستان، نام فروان برای مردمان شمالی افغانستان بیشتر مورد استفاده قرار می‌گرفت. این بطوطه، جغرافیدان مراکشی، در سفر خود به منطقه در اواسط قرن ۱۴، فروان را در همان مکان ماسون ذکر کرد: «سرانجام، در محلی به نام بانج‌هیر^۱ (پنجشیر)، به معنی پنج کوه، توقف کردیم، جایی که روزگاری یک شهر زیبا و پرجمعیت در کنار یک رودخانه بزرگ با آب‌های فراوان بود. این شهر توسط تینکیز^۲، پادشاه تاتارها ویران شد و از آن زمان به بعد کسی ساکن آن نشده است. بعد،

1 Banj Hir
2 Tinkiz
3 Pashay
4 amir Buruntayh

مسیری که ابن بطوطه ذکر نموده است؛ رودخانه پنجشیر، کوه‌ها را به سمت چاریکار ترک می‌کند که سرانجام، از لبه شمالی دشت از طریق جبل السراج عبور می‌کند. همان مکانی که شهر بگرام در آنجا ناپدید شد.

برآیند ضربیخانه فروان در دوره حکومت سامانیان، غزنویان، غوریان و خوارزمشاهیان در شهری باستانی واقع شده است که توسط چارلز ماسون مورد تحقیق قرار گرفته است. به گفته نویسندگان اسلامی این دوره، فروان در ساحل

جدول الف. سکه‌های ضربیخانه فروان، در مقایسه با سکه‌های جمع‌آوری شده توسط چارلز ماسون از بگرام (فهرست حاکمان براساس Bosworth 1996)

سلسله	حاکم	هجری	میلادی	ضربیخانه فروان به ه.ق		تعداد در مجموعه ماسون
				طلا	نقره	
پروزی صفاریان در ۸۷۰ میلادی						
صفاریان	یعقوب بن لیث	۲۴۷	۸۶۱			
	عمر بن لیث	۲۶۵	۸۷۹			
پروزی سامانیان در ۹۰۰ میلادی						
سامانیان	اسماعیل بن احمد	۲۷۹	۸۹۲	۲۹۲-		۲۹۵
	احمد بن اسماعیل دوم	۲۹۵	۹۰۷	۲۹۶-	۳۰۰	
	نصر بن احمد دوم	۳۰۱	۹۱۴	۳۰۳-	۳۲۴	۳۲۴
	احمد بن سائل ریبیل				۳۰۶	
	نوح بن نصر	۳۳۱	۹۴۳			
	احمد بن یوسف				۳۳۴	۳۴۴
	محمد بن یوسف					۳۴۸
عبدالمالک	۳۴۳	۹۵۴				
منصور بن نوح	۳۵۰	۹۶۱			۱	
نصر بن احمد				۳۶۵	۴	
نوح بن منصور دوم	۳۶۵	۹۷۶			۱	
نصر بن احمد					۳	

فتح غزنویان در ۹۹۰ میلادی

۱۶	- ۳۸۰ ۳۸۵	۹۷۷	۳۶۶	سبکتگین
		۹۹۷	۳۸۷	اسماعیل بن سبکتگین
۲۰	۳۹۵	۹۹۸	۳۸۸	محمود بن سبکتگین
۶		۱۰۳۰	۴۲۱	محمد بن محمود (دور اول)
۶۱		۱۰۳۱	۴۲۱	مسعود بن محمود
		۱۰۴۰	۴۳۲	محمد بن محمود (دور دوم)
۵۵		۱۰۴۱	۴۳۲	مودود بن مسعود
		۱۰۴۸	۴۴۰	مسعود بن مودود دوم
۴۲		۱۰۴۹	۴۴۰	عبدالرشید بن محمود
		۱۰۵۲	۴۴۳	فرخزاد بن مسعود
۸۱		۱۰۵۹	۴۵۱	ابراهیم بن مسعود
۶۶		۱۰۹۹	۴۹۲	مسعود بن ابراهیم سوم
		۱۱۱۵	۵۰۸	شیرزاد بن مسعود
۱۲۵		۱۱۱۷	۵۱۷	ارسلان شاه بن مسعود
۴		۱۱۵۷	۵۵۲	خسرو شاه بن بهرام شاه
۹		۱۱۶۰	۵۵۵	خسرو مالک بن خسرو شاه

غزنویان

پیروزی غوریان در ۱۱۵۰			
۲		۱۱۶۳	محمد بن غیاث‌الدین سام
۸۰		۱۱۷۳	محمد بن معزالدین سام
غوریان بامیان بعد از ۱۱۸۰			
		۱۱۶۳	محمود بن مسعود
۴	۵۹۵	۱۱۹۲	بهاالدین سام بن محمّد
۹		۱۲۰۶	جلال‌الدین علی بن سام
۱۳			بدون نام
۹۰		۱۲۰۶	تاج‌الدین یلدیز
پیروزی خوارزمشاهیان در ۱۲۱۵			
۵۸۸	۶۱۴-۶۱۷	۱۲۰۰	محمد بن تکیش علا‌الدین
		۱۲۲۰	مانگوبارنی
فتح مغولان در ۱۲۲۱			
			مغولان

۳۵

ایران ورجاوند | سال ۵، شماره ۸ | بهار و تابستان ۱۴۰۱

(۱۳ کیلومتری) شمال شهر باستانی واقع شده بود. ساده‌ترین توضیح این است که، در دوره حکومت اسلامی، فروان نام شهری در بگرام بود که مرکز جمع‌آوری این مسکوکات به شمار می‌رفت، در زمان بازدید ابن بطوطه از منطقه، یک شهرک جدید به همین نام در شمال شهر اصلی به‌وجود آمده بود.

رودخانه پنجشیر قرار داشت و آب آن به جنوب به سمت سند سرازیر می‌گشت. وقتی شهر پس از نبرد پروان توسط مغولان تخریب شد، کارخانه ضربخانه متوقف شد. شهری که بعداً با این نام شناخته شد همچنین، این شهر در مدت کوتاهی در دوره تیموریان دارای ضربخانه بود، اما در کنار یک رودخانه دیگر در ۸ مایلی

کتاب نامه

- Album, S., 2011, *Checklist of Islamic Coins*, (third edition) Santa Rosa.
- Allchin, R., Hammond, N., and Ball, W., 2019, *The Archaeology of Afghansitan – From the Earliest Times to the Timurid Period*, edinburgh, revised edition.
- Ball, W., 2019, *Archaeological Gazeteer of Afghanistan*, (revised edition) Oxford.
- Bosworth, C.E., 1962, 'Titulature of the early Ghaznavids', *Oriens* 15: 210-233.
- Bosworth, C.E., 1996, *The New Islamic Dynasties – a Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh.
- Cribb, J., 2020, 'Charles Masson – coins from Begram' in Errington 2020. Diler, Ö., 2009, *Islamic Mints*, 3 volumes, Istanbul.
- Errington E., 2017a, *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*, London.
- Errington E., 2017b, *The Charles Masson Archive – British Library, British Museum and Other Documents Relating to the 1832 1838 Masson Collection from Afghanistan*, London.
- Errington, E., 2020, *Charles Masson: Collections from Begram and Kabul Bazaar, Afghanistan 1833-1838*, London.
- Gibbs, H.A.R. (translator), 1929, *Ibn Battuta – Travels in Asia and Africa 1354-1325*, London.
- Jaubert, P-A. (translator), 1836, *Géographie d'Édrisi*, Paris, Vol. 1.
- Kramers, J.H. (translator), 1964, *Ibn Hawqal's Kitab-Surat al Ard. Opus Geographicum*, Paris (second edition).
- Lane-Pool, S., 1889, *Additions to the Oriental Collection (1876-1888) – Part I: Additions to Vols. I-IV*, London.
- Masson, C., 1836, 'Second Memoir on the ancient coins found at Begram, in the Kohistan of Kabul', *Journal of the Asiatic Society of Bengal* 1836:1-28.
- Masson, C., 1842, *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, The Panjab, & Kalat, during a Residency in Those Countries*, London, 4 volumes.
- Minorsky, V., (translator), 1970, *Huhud al-'Alam, Regions of the World, a Persian Geography 37 AH –982 AD*, (edited by C.E. Bosworth), London.
- Merkel, S., Bräutigam, B., Klein, S., and Hauptmann, A., 2013, 'The analysis of silver from the Panjhir mining region, Afghanistan: an investigation of (medieval) silver Production Technology', *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 45: 231-249.
- Mordtmann, A.D. (translator), 1845, *Das Buch der Länder von Schech Ebu Ishak el Farsi el Isztachri*, Hamburg.
- Noonan, T.S., 1977, 'Pre-970 dirham hoards from Estonia and Latvia, I: catalog', *Journal of Baltic Studies* 8,3: 238-259.
- Ouseley, W., 1800, *The Oriental Geography of Ebn Haukal – an Arabian Traveller of the Tenth Century*, London.
- Schwarz, F., 1995, *Sylloge Numorum Arabicorum Tübingen – Gazna/Kabul, XIVd Hurasan IV*, Berlin.
- Thomas, E., 1847, 'On the coins of the kings of Ghazni', *Journal of the Royal Asiatic Society* 9: 267-386, pls. I-III.
- Tye, R. & Tye, M., 1995, *Jitals – a Catalogue and Account of the Coin Denomination of Daily Use in Medieval Afghanistan and North West India*, South Uist.

“Contents”

Article

- Exploitation of Mines and its Challenges for Cultural and Historical Heritage** | Hamed Molaei Kordshooli 4
- Charles Masson’s Finds From Begram And Identifying The Islamic Mint Of Farwān** | Joe Cribb, Persian translated by Bagher Fazeli 21
- Music Archaeology: Some Methodological and Theoretical Considerations** | A. A. Both, Persian translated by Ali Rostami 41
- What Taphonomy Is, What it isn’t, and Why Taphonomists Should Care about the Difference** | R. Lee. Lyma , Persian translated by Alireza Yazdani Sangari 53

Obituary

- Hamid Khatib Shahidi**
Arshak Iravanian 70

ایران ورجاوند

| Iran-e Varjavand (Glorious Persia) |
| Persian Journal Of Iranain Studies |
| Vol. 5, No.8, Spring & Summer 2022 |

Concessionaire, Manager in Charge
and Editor-in-chief:

| Dr Shahin Aryamanesh |

Managing Editor: **Houshang Rostami**

 Tehran, Iran, Post box: 14515-569

 www.iranvarjavand.ir

 Iranvarjavand@hotmail.com

 +98 9395969466

Panel with the god Zeus/Serapis/Ohrmazd
and worshiper ca. 3rd century A.D. Kushan,
Bactria; Northern Afghanistan.
The Metropolitan Museum of Art, USA

All rights reserved. No part of this publica-
tion may be reproduced, stored in a retrieval
system or transmitted in any form or by any
means, electronic, mechanical, photocopying,
recording or otherwise, without prior permis-
sion in writing, form the publisher.

With Contributions by

| Tissaphemes Archaeological Research Group |

Persian Journal of Iranian Studies | Vol. 5 | No. 8 | Spring & Summer 2022

ایران ورجاوند

Iran-e Varjavand
(Glorious Persia)

- ◆ Music Archaeology: Some Methodological and Theoretical Considerations
- ◆ Exploitation of Mines and its Challenges for Cultural and Historical Heritage
- ◆ Charles Masson's Finds From Begram And Identifying The Islamic Mint Of Farwān
- ◆ What Taphonomy Is, What it isn't, and Why Taphonomists Should Care about the Difference